

👉 *De fleste ræve på Jagt- og Skovbrugsmuseet sad ynkeligt i fælder, sakse eller snarer, men den fiffige klapperæv tog imod i St. Stald og prydede omslaget til en lille guide, Ræveruten, som fortalte rævenes ulykkelige historier. Foto Det Grønne Museum.*

Samlingen fra fyrstebibliotek til folkeoplysning

1

De fleste museer er opstået, fordi man stod med hjemløse, bevaringsværdige samlinger. Det var ikke helt grunden, da Jagt- og Skovbrugsmuseet blev oprettet, men genstande fra eksisterende samlinger indgik i det nye museum. Da museet belyste historien om menneskets forvaltning af naturen, var det både kulturhistoriske og naturhistoriske genstande, og det kan være nyttigt at repetere, hvordan de to kategorier af museer egentlig er opstået, og hvad der adskiller dem.

I 14-1500-tallet bragte talrige opdagelsesrejser nye, ukendte planter og dyr til Europa, og den tiden, man havde fra antikkens klassiske forfattere, slog ikke længere til. De lærde måtte supplere deres biblioteker med samlinger af organismer i såkaldte naturaliekabinetter og botaniske haver (Wagner 1994:23). Danmarks første egentlige museum, et af verdens første, var sådan en samling, nemlig kgl. livlæge Ole Worms Museum Wormianum. Det blev grundlagt i 1620, og Worm brugte bl.a. samlingen til demonstration ved sine forelæsninger (Spärck 1945:8).

🐾 *Kronhjortegeviret fra Det Kgl. Kunstkambers Naturaliekabinet kom fra Zoologisk Museum til Jagt- og Skovbrugsmuseet i 1970. Ifølge en gammel etikette var det jordfundet, og det ene "horn" var omvokset af et træ. Geviret var en gave til Frederik 3. fra hertugen af Würtemberg og er afbilledet i Museum Regium. Sandsynligvis var et træ vokset omkring geviret på et druknet dyr (JSH7295). Foto Jakob Skou-Hansen.*

Museum Wormianum indeholdt foruden naturhistoriske også etnografiske genstande, kunst, kunstindustri, oldsager, historiske genstande og rene kuriosa. Derved nærmede det sig en anden type samlinger, der dukkede op ved Europas fyrstehof-fer nogenlunde samtidig med naturaliekabinetterne, nemlig kunstkamrene. De var også at betragte som en udvidelse af de lærde (fyrsters) bibliotek. Et kunstammer skulle som et mikrokosmos spejle verdens makrokosmos, og derfor skulle de enkelte genstande være symbolsk repræsentative for deres slags. Altså omfattede kunstammeret også menneskelige frembringelser, "både ved hånden og ved ånden" (Wagner 1994:25). I 1596 beskrev lægen Samuel Quiccheberg, hvordan et kunstammer, Teatrum, burde indrettes, og genstandene i det klassificeres. Mogens Bencard har sammenfattet Quicchebergs mange klasser i fem hovedgrupper. Den første sammenligner han med et nationalhistorisk museum, den anden rummer skulpturer, kunsthåndværk og kulturhistoriske genstande. Tredje klasse er naturalier, mennesker, dyr og planter, fjerde videnskabelige instrumenter og femte billedkunst og grafik (Bencard 1993:5 f.).

Efter Ole Worms død købte Frederik 3. det meste af Museum Wormianum til det kunstammer, han var begyndt at opbygge et par år før (Spärck 1945:8) efter Quicchebergs principper (Bencard 1993:5 f.). Da kongen døde i 1670, fyldte det otte værelser på Københavns Slot, men samlingen voksede stadig, og i 1673 flyttede man kunstammeret til en ny bygning

ved siden af nutidens Christiansborg. Der blev samlingen opstillet i sale, som fik navn efter de genstande, de rummede: Malerigalleri, Møntkammer, Indiansk kammer, Antikvitetskammer, Artificielkammer, Perspektivsal, Heltesal, Modelkammer og Naturaliekabinet (Rasmussen 1979:35 ff.). Takket være det illustrerede katalog over samlingen, *Museum Regium*, som anatomen Holger Jacobæus lavede i 1696, kender vi i dag kunstkammerets mange genstande (Gundestrup 1991), hvoraf tre for en tid skulle komme til at stå på Jagt- og Skovbrugsmuseet.

Oplysningstiden medførte en total forandring i synet på naturen og de naturhistoriske fags betydning for samfundet. Carl von Linné klassificerede nu dyr og planter efter deres indbyrdes slægtskab, og ved ordningen af de naturvidenskabelige samlinger tog man, baseret på hans system, helt nye principper i brug (Stafleu 1971:115 ff.). Store ekspeditioner hentede nye organismer og mineraler hjem, og regeringerne begyndte at interessere sig for nyttevirkningen af naturen i deres riger. Frederik 5. sendte f.eks. lægen Georg Friedrich Oeder, grundlægger af *Flora Danica*, til Norge for at studere landbrug, skovbrug og bjergværksdrift (Wagner 1990:14-43). Kongen stod også bag Carsten Niebuhrs ekspedition til Det lykkelige Arabien, hvor man bl.a. skulle indsamle nyttige naturalier (Hansen 2016:16).

De gammeldags teologiprofessorer på Københavns Universitet modarbejdede naturfagene og regeringens ønsker om reformer (Christensen 1924:83 f.). Derfor oprettede kongen i 1759 sit eget Natural- og Husholdningscabinet på Charlottenborg. Det skulle have været en botanisk anstalt, men Linné foreslog, at zoologi og mineralogi blev inddraget (Spärck 1945:18), og hans elever, botanikeren Georg Tycho Holm og zoologen Peder Ascanius, blev ansat som professorer. Efter Holms tidlige død drev Ascanius kabinettet, og han havde ingen respekt for

Den gamle hjort

Verdens ældste udstoppede vildtlevende pattedyr. Sådan beskrev museets medarbejdere den gamle kronhjort under rundvisninger. Gæsterne mødte en hjort, der så meget gammel, slidt og særpræget ud, specielt hvis man sammenlignede den med den brølende kronhjort fra Dyrehaven, som stod ikke så langt derfra. Men her ved siden af den gamle hjort var der lejlighed til at udfolde en lang og spændende historie.

Hjorten optrådte første gang som museumsgenstand, da den blev indskrevet i Det Kgl. Kunstkammer i 1696 som "Et stort broged Kron-Hiorteskind betrocken paa Træe" (Baagøe & Felsted 1992:27). Da kunstkammeret blev nedlagt, flyttede hjorten i 1824 til Frederiksborg Slot, hvor man heldigvis mistede interessen for den og satte den i kælderen, så den overlevede slottets brand i 1859. Her blev den genfundet og overflyttet til Fredensborg Slot omkring 1884. Hjorten stod flere steder på slottet, inden den i 1967 dukkede op under oprydning i møbelmagasinet i Kancellihuset. Planen var, at den skulle på museum, men kun som hovedmonteret. Det fik dronning Ingrid imidlertid lavet om på, da hun gennem slotsforvalteren telefonisk meddelte museumsinspektør Knud Paludan, at hun var meget ked af tanken om kun at bevare hovedet (Baagøe & Felsted 1992:29). Resultatet blev, at hjorten blev restaureret i sin helhed og kom til Jagt- og Skovbrugsmuseet i december 1968, hvor dronning Margrethe og prinsesse Benedikte genkendte den under et besøg i 2006 (Friis & Botfeldt 2016:57).

Som den stod der i ensom majestæt i sin montre på Jagt- og Skovbrugsmuseet, gav hjorten stof til gæ-

sternes og personalets fantasi. Spørgsmålene var mange. Hvor gammel var hjorten i virkeligheden? Hvorfor var netop denne spinkle, ulige 12-enders hjort blevet udstoppet og sat i kongens kunstkammer? Hvor stammede dens slidmærker på halsen fra? Hvorfor så den så særpræget ud med den langstrakte krop og det unaturligt opretstående gevir? Hvordan var den konserveret, og hvorfor havde den klaret det så længe?

I 2009 blev der mulighed for at undersøge hjorten nærmere. Museumsinspektør Julie Fabricius Friis arbejdede med den gamle hjort i forbindelse med sit speciale under vejledning af lektor Knud Botfeldt på Det Kgl. Kunstakademis Konservatorskole. Hjortens kulturhistorie blev undersøgt i kilderne, og dens konserveringshistorie blev bl.a. undersøgt vha. røntgenfotoografering, scanning for tungmetaller, kulstof-14-datering og DNA-analyse. Resultaterne blev publiceret i den sidste af museets egne udgivelser, *Historien om en kronhjort*. Heri udtrykte forfatterne usikkerhed om hjortens fremtid pga. regeringens beslutning om at udflytte Jagt- og Skovbrugsmuseet til Djursland. Nu kender vi hjortens skæbne. Den kom tilbage til kongehuset. Ganske vist havde den under sit ophold på Jagt- og Skovbrugsmuseet fået inventarnummeret JSH7092 og var skrevet ind i protokollen, men den var oprindeligt kun deponeret på museet og kom derfor til museet ved Den Kgl. Stald-
Etat på Christiansborg Slot, hvor den er at se.

☛ *Mere end 300 år gammel og i forbavsende god stand. Fund af guldstøv i slidmærkerne på halsen tyder på, at hjorten har haft et guldhalsbånd på, men om det var, mens den var levende og løb rundt i de nordsjællandske skove, eller det var efter udstopningen, vides ikke. Museet udnævnte hjorten til at være en genstand af enestående national betydning (JSH7092). Foto Det Grønne Museum.*

Frederik 3.s gammeldags Naturaliekammer. Han foreslog, at de naturvidenskabeligt interessante genstande blev overført til Charlottenborg og arrangeret efter de videnskabelige principper, man benyttede der. Ascanius' forslag om at bryde Kunstammerets helhed op og overføre Naturaliekammerets genstande til kabinettet blev dog forarget afvist af kunstammerforvalter Gerhard Morell (Wagner 1994:21 ff.).

Kunstammeret var kongens private, men der var offentlig adgang, og publikum kunne røre genstandene. Det medførte et nationalt traume i 1802, da de to guldhorn blev stjålet og smeltet om. Også uden for murene var fortidens spor truede. 1700-tallets landbrugsreformer medførte en voldsom ødelæggelse af oldtidshøje og andre fortidslevn, og i 1807 nedsatte man derfor en Commission til Oldsagers Opbevaring. Den skulle etablere et nationalmuseum, der både rummede natur- og kulturhistoriske samlinger og fungerede som bibliotek. Man satsede endda på at få kunsten under samme tag (Schmidt 2018:191 ff.). Forestillingen om, at samlingerne skulle spejle hele verden, synes stadig at have luret bag de nye planer. Det brede spektrum blev dog indskrænket til oldtidens kulturhistorie, og der kom først for alvor gang i etableringen af museet, da Christian Jürgensen Thomsen i 1816 var blevet Oldsagskommissionens sekretær og fik loftet i Trinitatis Kirke til formålet. I 1819 fik Jürgensen Thomsen gjort oldsags-samlingen offentligt og gratis tilgængelig en gang om ugen, og han var en ildsjæl, der personligt viste både uden- og indenlandske besøgende rundt og fortalte om de udstillede genstande (Rasmussen 1979:51).

Peder Ascanius havde været for tidligt ude med sit forslag om at indarbejde de naturhistoriske genstande fra Det Kgl. Kunstammer i de moderne specialsamlinger, men i 1824 var tiden moden. Da nedlagde man Det Kgl. Kunstammer. En del genstande blev kasseret, og der blev holdt auktion over det,

som bare var rariteter, mens resten blev fordelt efter fag, bl.a. i Det Oldnordiske Museum og det i mellemtiden oprettede Det Kgl. Naturhistoriske Museum (Gundestrup 1991).

Christian Jürgensen Thomsen er verdensberømt for sin opdeling af forhistorisk tid i de tre overordnede perioder sten-, bronze- og jernalder, og da samlingerne fra Det Kgl. Kunstammer i 1824 blev overført til Det Oldnordiske Museum, ordnede han museet i overensstemmelse med sit system (Schmidt 2018:187 ff.). Senere overførte han som den første i verden sine principper om at ordne genstande kronologisk og tematisk til Det Kgl. Kunstammers samlinger af kunst og kulturhistoriske genstande, og på den måde var han efterhånden med til at grundlægge ikke alene Nationalmuseet, dets etnografiske samling, dets møntsamling og dets antiksamling, men også Statens Museum for Kunst og Tøjhusmuseet (Rasmussen 1979:52).

De naturhistoriske samlinger blev altså ordnet efter helt andre principper. I 1864 overtog Københavns Universitet samlingerne fra Det Kgl. Naturhistoriske Museum og lagde dem sammen med sine egne naturhistoriske samlinger (Christensen 1924:315), og i 1870 kunne de zoologiske og geologiske samlinger flytte ind i en splinterny bygning i Krystalgade (Spärck 1945:71).

👉 *Skelettet af en jagtfalk, som kom på Det Kgl. Kunstammer, fordi den beholdt sin bjælde efter døden. Derfra fløj den til Zoologisk Museum. I 2005 var den udlånt til særudstillingen Ad Dianas Stier i Hørsholm. Den blev i museets permanente udstilling om falkejagt indtil nedtagningen 2017. Kunstammeret 657/106. Zoologisk Museum CN 220. Foto Det Grønne Museum.*

I modsætning til, hvad der var sket på Det Oldnordiske Museum, blev hovedformålet med det nye naturhistoriske museum ved at være undervisning og forskning. Derfor blev samlingerne så vidt muligt ordnet systematisk og, selv i udstillingerne, kun forsynet med arternes latinske navne. Til sammenlignende studier måtte forskerne have mange eksemplarer af hver art, og i museet stod de opmarcheret side om side på hylderne. Alligevel strømmede folk til i de få timer hver onsdag og søndag, når museet slog dørene op. Mellem 50.000 og 70.000 besøgte årligt museet (Spärck 1945:81).

I de seneste årtier har museer verden over tiltrukket et stort publikum primært ved hjælp af nye, imponerende bygninger, man har endda talt om en "Bilbao-effect" og om "starchitects", og også museet i Krystalgade red på en international bølge af begejstret museumsbyggeri (Conn 2010:2). Bygningen var for sin tid både moderne og imponerende, men der må nu også have været andre grunde til museets tiltrækningskraft. For den almindelige borger i København var verden omkring år 1900 endnu meget stor og svært tilgængelig. Museets samlinger af skeletter af uddøde sydamerikanske dovedyr, pressede fisk fra Det Røde Hav og isbjørne fra Grønland må trods alt have haft en stor oplevelsesværdi i sig selv.

Allerede i slutningen af 1700-tallet havde man ellers både i USA og Europa udstillinger af dyr i gengivelser af deres naturlige levesteder. I Sverige introducerede Gustaf Kolthoff, der var zoologisk konservator og jæger, begrebet "biologisk museum" som et museum, hvor f.eks. en skovsneppe blev vist i sine naturlige omgivelser. Kolthoff lavede bl.a. et meget stort cirkulært diorama i Uppsala, og inspireret af dets succes donerede den svenske konge grunden til Biologiska Museet i Stockholm. Det stod færdigt i 1893, påkaldte sig international opmærksomhed og blev også besøgt af naturinteresserede danske turi-

ster, bl.a. ornitologen Orla Bock og skoleinspektør R.C. Mortensen (Bartholdy 2021:17).

Bock skrev begejstret om museet i en illustreret artikel med titlen "Et Mønstermuseum". Principet i museet var, sagde han, at komme bort fra det døde, stive og opstillede, som ellers var fremherskende på zoologiske museer. På Biologiska Museet kunne Bock "uden at være i Besiddelse af nogen særlig stærk Fantasi, tro sig midt ude i en sommerfrodig Skov". Bocks artikel sluttede med en henvisning til nogle rygter i København og et ønske om, at dette ideelle zoologiske museum måtte danne skole. Rygterne sagde, at København snart ville få en lignende biologisk udstilling, og den ville Bock byde velkommen (Bock 1906:466). Måske refererede han til de midlertidige udstillinger, som konservatorerne Manniche og Scheel¹ i perioden 1906-1909 arrangerede både i Tivoli i København og i Århus. I hvert fald skulle det vare næsten fem årtier, før Zoologisk Museum i København fik sine første tilløb til "biologiske udstillinger".

I 1911 holdt R.C. Mortensen et foredrag i Dansk Ornitologisk Forening med titlen "Om Oprettelse af et biologisk Museum". Mortensen mente, at der manglede et museum for den almindelige befolkning, for "til de forskellige Udviklingstrin kræves der forskelligartede Museer". Museets formål skulle være at bringe lærdom til den almindelige mand eller sagt med Mortensens ord: "Samfundets Ledere fungerer som Lærere for Samfundets brede Lag, og et af Læremidlerne er Museerne" (Mortensen 1911:VII ff.). Det nye skulle være et museum, der kunne vise dyrene udstoppet så livagtigt som muligt.

Århus ønskede sig ikke alene et museum, men et helt universitet, men museet kom først. Fra 1911 var Naturhistorisk Forening for Jylland drivkraften bag opbygningen af en samling, der kunne belyse den danske fauna, og fra 1919 opbyggede man med privat

og offentlig støtte naturhistoriske samlinger til studiebrug og indkøbte præparater og bøger. I 1941 blev Naturhistorisk Museum en selvstændig institution med egen bestyrelse og direktør,² zoologen Harald Mogensen Thamdrup. Thamdrup var en internationalt anerkendt forsker, som gjorde Naturhistorisk Museum til en videnskabelig institution, der bl.a. udgav skriftserien *Natura Jutlandica*, men samtidig fik han oprettet en særlig børneafdeling på museet, hvor man tog en ny tids teknologi i brug ved at indføre radorundvisninger. Med støtte fra Carlsbergfondet etablerede Thamdrup også museets økologiske feltstation, Molslaboratoriet, på gården Strandkær på Mols.³

I Svendborg vakte redaktør og jæger Harald Thomsen i 1934 byens interesse for et naturhistorisk museum. Thomsen havde en meget stor samling af udstoppede dyr og fugle, som han havde suppleret ved at købe en tilsvarende samling af Gregers Ahlefeldt-Laurvig-Bille (Thureholm 1934:27). Nu forærede Svendborg Kommune Harald Thomsen et stykke jord ved Dronningemaen og kautionerede for et lån. Zoologisk Museum i Svendborg åbnede i 1935, og på det tidspunkt rummede det den største zoologiske samling uden for Zoologisk Museum i København.⁴ Harald Thomsens primære mål med museet var oplysning af almenheden, i særdeleshed jægerne.

I København havde universitetet i 1940 både et zoologisk, et geologisk og et botanisk museum, som alle arbejdede for videnskab og undervisning og slet ikke opfyldte det behov for formidling af viden om naturen, som rent faktisk fandtes i den almindelige befolkning. ”Zoologisk Musæum bliver utvivlsomt af mange Jægere opfattet som et kedeligt, støvet Sted, der absolut er uden Interesse for Dianas Sønner”, sagde professor Ragnar Spärck i 1940. Da han blev spurgt, om Zoologisk Museum kunne forestille sig et samarbejde med det nye Jagt- og Skovbrugsmu-

seum, svarede Spärck, der selv var jæger: ”Intet er utænkeligt ... Men der er jo det at sige til det, at de to Museer har vidt forskellige Formaal” (Svendsen 1940b:368). Og det havde de.